

Κεφ. ιη' "Οτι ψεύδεται ὁ κατήγορος τὰς τρεῖς διαστάσεις διακεκριμένας πραγματικῶς χωρὶς συνθέσεως ἐν τι ἀποτελεῖν ἀποφαινόμενος. ψεύδεται δὲ καὶ τὴν ἐκ τοῦ σώματος εἰκόνα βελτίω λέγων πρὸς κατάληψιν τῆς τριάδος ἢ τὴν ἐκ τῆς ψυχῆς εἰλημμένην.

- 18, 1** Οὕτω δὲ οὐδὲ τούτοις ἀρκεσθεὶς ὁ κατήγορος ἐσμὸν τινα λόγων β ἀχρηστον ἐπιφέρει. ἐν γὰρ τῷ πέμπτῳ αὐτοῦ κεφαλαίῳ ἐπιδεικνύει βουλό-
 μενος τὸ ἐκ τῶν κτιστῶν ἔχον ἐμπαιεῖν ἀκριβῆ τῆς τριάδος γνῶσιν· »τὸ
 σῶμα, φησί, καθ' ὅσον ὑπόκειται τῇ τῆς οὐσίας κατηγορίᾳ, ἐξ ὕλης καὶ
 εἶδους σύγκειται. τό γε μὴν ὑπὸ τὸ ποσὸν ὄν καὶ τρεῖς διαστάσεις ἔχον
 οὐδεμίαν ἔχει σύνθεσιν, καὶ ὡσπερ τὰ τρία θεῖα πρόσωπά εἰσιν ἐν τῇ οὐσίᾳ 10
 ἄνευ συνθέσεως, πραγματικῶς ὅμως διακεκριμένα, οὕτως αἱ τρεῖς τοῦ
 σώματος διαστάσεις πραγματικῶς διακρίνονται καὶ ποιοῦσιν ἐν ἄνευ συν-
 θέσεως.« τοῦτο δὲ ψεῦδος ἐστὶ φανερώτατον. καὶ εὖ Ἰωάννης Κάτος,
 ἐταῖρος ἡμέτερος, ἀρίστα φιλοσοφίαν τε καὶ θεολογίαν ἐξησκηκῶς, ἀπολο-
 γούμενος καὶ τὸ ὑπὸ τὸ ποσὸν σῶμα διεβεβαιούτο σύνθεσιν δηλοῦν. εἰ 15
 γὰρ αἱ τρεῖς, ἔλεγε, διαστάσεις ἐν τι ποιοῦσιν ἄνευ συνθέσεως, τοῦτ' ἢ
 διὰ τοῦτο γίνεται, ὅτι ἐν ἑτέρῳ τινὶ οὕτω γίνονται ταύτόν, ὡς ἐν εἶναι τῷ
 ἀριθμῷ πρᾶγμα, ὡσπερ περὶ τῶν θείων προσώπων φαμέν τῇ πρὸς τὴν
 θεῖαν οὐσίαν σχέσει, τοῦτο δ' ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν τε καὶ φυσικῶν τίθεσθαι
 οὐκ ἀλλότριον φιλοσοφίας ἐστὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἱερᾶς θεολογίας πολέ- 20
 μιον, ἢ γε τῆς θείας οὐσίας τοῦτο τίθεται μόνον ἴδιον εἶναι τὸ τρεῖς ἐν
 αὐτῇ διακεκριμένας ἀριθμῷ εἶναι ὑποστάσεις, ἐν τῷ ἀριθμῷ ἀπολελυμένως
 οὐσας. ἢ ὡς οἱ περὶ Σκότον φασίν, ὡς εἰ καὶ τὰ τῇ θεῖᾳ οὐσίᾳ ἀποδιδό-
 μενα ὀνόματα εἶδει διακέκρινται, ὅμως οὐ ποιοῦσι σύνθεσιν, ἐπεὶ μηδὲν
 τούτων ἐστὶ δυνάμει πρὸς ἕτερον, εἴ γε μηδὲ τελειοῦται οὐδὲν τούτων ἕτερον 25
 δι' ἑτέρου. τοῦτο δὲ ταῖς διαστάσεσιν οὐχ ἀρμόζει. ἢ ἑτέρα γὰρ τῇ ἑτέρᾳ
 V 116 τελειοῦται ὡς ἴδιῳ τέλει. καὶ ἐπεὶ ἐκάστη γε αὐτῶν οὔτε δυνάμει ἀπλῶς
 οὔτ' ἐνεργείᾳ εἰσὶν, ἀλλὰ τῇ μὲν δυνάμει, τῇ δ' ἐνεργείᾳ πρὸς ἀλλήλας
 ἔχουσιν, οὕτως ἐκ τούτων ἀνάγκη γενέσθαι ἐν ὡσπερ ἐκ τῶν πρὸς ἀλληλα
 ὡς δύνამις καὶ ἐνέργεια. αὕτη δὲ ἡ ἐνότης ἄνευ συνθέσεως γενέσθαι 30
 ἀδύνατος. καὶ ταῦτα μὲν ἐκεῖνος.
- 2** Ἐπεὶ δὲ περὶ δοξῶν Ἀριστοτέλους καὶ διαστάσεων τούτων τῶν φυσικῶν ἡμῖν ὁ λόγος, καὶ κατ' Ἀριστοτέλην τὸν λόγον τοῦτον λυτέον. βού-
 λεται τοίνυν ἐκεῖνος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ Γενέσεως καὶ Φθορᾶς τῶν
 φυσικῶν ἕκαστον μορίων διχῶς λέγεσθαι οἷον σάρκα, ὀστοῦν καὶ τὰ λοιπά, 35
 ἢ δηλονότι κατ' εἶδος ἢ κατὰ τὴν ὕλην. »καὶ γὰρ, φησί, [καὶ] ἡ ὕλη λέγεται
 καὶ τὸ εἶδος σὰρξ καὶ ὀστοῦν.« κὰν τῷ ἢ τῶν Μετὰ τὰ φυσικά οὐκ ἀξιοῖ
 ταύτόν εἶναι τὸν ἀνθρώπον καὶ τὸ ζῷον λογικόν, θνητὸν ἢ ζῷον δίπουν. »οὐ
 γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἡ σύνθεσις καὶ ἡ μῖξις ἐκ τούτων, ὧν ἐστὶ σύνθεσις καὶ μῖξις.«
 »ἀλλὰ τι δεῖ εἶναι, ὃ παρὰ ταῦτά ἐστιν, εἰ ταῦτα ὕλη, οὔτε δὲ στοιχεῖον οὔτ' 40
 ἐκ στοιχείων, ἀλλ' ἢ οὐσία. ὃ ἐξαιροῦντες τὴν ὕλην λέγουσιν.« τούτων οὖν
 οὕτως ἐχόντων φαμέν, ὡς τὸ σῶμα, περὶ οὗ ὁ λόγος σύνθεσιν ὑποδηλοῖ,

Cap. XVIII. Quod falsa et imaginaria sit adversarii de corpore
quantitativo opinio nulloque modo per illud ad cognitionem trinitatis
pervenire possit.

In quinto suo capite cum demonstrare vestigium expresse et trinitatis **18, 1**
5 cognitionem praeberet vellet: »Corpus, inquit, quamvis secundum quod est
in praedicamento substantiae sit compositum ex materia et forma, tamen
secundum quod est in praedicamento quantitatis et habet tres dimensiones,
nullam compositionem dicit. Et sicut tres personae divinae sunt unum
sine compositione in essentia, realiter tamen distinctae, sic tres dimen-
10 siones corporis realiter distinguuntur et faciunt unum sine compositione.«
Sed falsum, quod dicit, est. Et recte Ioannes Gattus, theologiae professor,
familiaris noster, reprehendit affirmando corpus vel ita sumptum dicere
compositionem, hisque usus est rationibus: Si tres dimensiones unum
constituunt sine ulla compositione, hoc fuerit, aut quia in altero quodam
15 ita idem efficiuntur, ut una res numero sit, quomodo de tribus personis
respectu divinae essentiae dicimus. Quod quidem rebus naturalibus dare
non modo adversus rationem physicae disciplinae est, verum etiam theo-
logis nostris derogat auctoritatem, qui divinae naturae proprium esse prae-
dicant, ut in ea tantum sint tria distincta numero et supposita, quae res
20 una numero absoluta sint. Aut quomodo a Scoteis dicitur, ut, licet in
divina essentia sint distincta attributa formaliter, tamen non faciunt com-
positionem, quia nullum eorum sit in potentia ad alterum, cum nullum
per alterum perficiatur. Quod dimensionibus non congruit. Altera enim
perficitur altera ut suo fine. Et cum singulae ipsae dimensiones neque actus
25 puri neque potentiae purae sint, sed partim in actu, partim in potentia
statuantur, hinc unum fiat ex his necesse est sicut ex entibus, quorum
alterum se habet ad alterum ut actus aut potentia. Quae quidem unio nisi
cum compositione fieri non potest. Haec ille.

Sed quoniam de Aristotele et de dimensionum naturali ratione agimus, **2**
30 placet afferre, quae is philosophus de hac re senserit. Censet ille in primo
de Generatione et Corruptione rerum naturalium unamquamque bifariam
dici ut carnem, os, corpus et reliqua, aut enim secundum formam aut
secundum materiam. »Nam et materia, inquit, et forma dicitur caro aut os.«
Item octavo Metaphysicae negat hominem esse idem, quod animal ratio-
35 nale, mortale aut animal ingressibile, bipes. Sed aliquid praeter haec esse
arbitratur, quoniam haec materia sunt. »Non est, inquit, compositio et
mistio ex iis, quorum compositio aut mistio est.« »Sed aliquid esse oportet,
quod praeter haec sit, non utique elementum neque ex elementis, sed

37 καὶ τὸ εἶδος sec. Bekker et vers. Lat. V om. | 39 καὶ] οὐδὲ Bekker | τούτων sec.
Bekker τῶν V | καὶ] ἢ Bekker | 41 στοιχείων] στοιχείου Bekker

8 cf. Georg. Trap. Comparationes II. 4. | 36 Arist. Περὶ Γεν. καὶ Φθ. α 5. 321 b,
21 sq. | 38 Arist. Metaph. η 3. 1043 b, 7—13.

Mohler, Kardinal Bessarion, II.

ἄτε δὴ ἐκ τριῶν διαστάσεων συγκείμενον, μήκους, πλάτους καὶ βάθους, καὶ ἡ σῶμα τριχῆ διαστατόν, εἰ καὶ ὡς εἶδος ἀπλοῦν νοοῖτο. »ἀλλὰ τὸ σῶμα, φησὶν, ὡς ποσὸν καὶ τῆ τοῦ ποσοῦ κατηγορία ὑποκείμενον, ἐν ἡ οὐδεμία ἐστὶν ὕλη, καίτοι περιέχον τρεῖς διαστάσεις ἐνότης ἄνευ οἴασου συνθήκης ὑφίσταται.« ὡς ἄριστα τὴν διαλεκτικὴν ἐξήσκηται μέθοδον. τὸ 5 ἀδύνατον γὰρ ὡς δυνατόν τε καὶ ὁμολογούμενον ὑποτίθησιν. τὰ γὰρ τοῦ ὀρισμοῦ μέρη ἐν ὀποιουῶν ὀριστῶ λόγον ὕλης ἐπέχει. καὶ τοῦτ' ἐστίν, εἰ ἔτυχε σῶμα τὸ ὀριζόμενον, εἰ καὶ τῆς ὕλης ἀφαιρεθείσης καθ' ἕτερον λόγον δύναται νοηθῆναι τὸ σῶμα οὐχ' ὡς ἐκ τῶν διαστάσεων ὑπάρχον V 116^v ὡσπερ οὐδ' ἄνθρωπος ἐκ ζώου καὶ δίποδος, ὡς τὰ παρατεθειμένα τοῦ 10 Ἄριστοτέλους δηλοῖ.

3 Οὗτος δὲ μὴ εἰδώς, ἃ περὶ τούτων Ἄριστοτέλης φρονεῖ, οἶεται τὰς διαστάσεις μηδεμίαν ποιεῖν ἐν τῷ σώματι σύνθεσιν, οὔτε μὴν διανενοῦνται ποτε οἰονδήποτε σῶμα τιμιώτερον ἂν δύξαι κατὰ ταύτην αὐτοῦ τὴν σοφίαν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ· τὴν γὰρ τριττὴν ἐκείνην διάστασιν ἐν σώματι μόνον 15 εἶναι, ἡ μόνη τὸ γινῶναι τὴν θείαν τριάδα ἀποδίδωσιν. ἔπεται τοίνυν κατ' αὐτὸν ἐναργεστέρως εἰκόνας εἶναι τοῦ θεοῦ τὰς διαστάσεις ταύτας, τὰ τῶν ὄντων ἐσχατά, ἡ ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰλλα τῶν δημιουργημάτων, ὅσα θειότερα. τοῦτο δὲ σαφῆς ἐστὶ μανία. ὁ δ' ἐπιφέρει τὸ σῶμα, καθ' ὅσον ἔχει τρεῖς διαστάσεις ἡνωμένας, ἄνευ συνθέσεως ὑφίστασθαι ὡσπερ ὁ θεὸς ἐν τρισὶ 20 προσώποις, οὐ μόνον τῆ ἄλλῃ αὐτοῦ ἀμαθία ἐστὶ παραπλήσιον, ἀλλὰ καὶ πάντῃ φιλοσοφίας ἀλλότριον. οὐδὲν γὰρ πλὴν τῆς οὐσίας ὑφίστασθαι δύναται. τὸ δὲ σῶμα, περὶ οὗ ὁ λόγος, οὐκ οὐσία ἀλλὰ ποσότης ἐστίν, κἀντεῦθεν συμβεβηκός, εἴ γε ἡ τῆς ποσότητος κατηγορία ἐν τοῖς κατὰ συμ- 25 βεβηκός ἀριθμεῖται.

4 Τελευταῖον, εἰ καὶ τιμιώτερα, φησὶν, ἐν τῆ ἡμετέρα ψυχῇ ὁμοιότης τῆς τριάδος εὐρίσκεται, »ἡμῖν ὅμως τοῖς ἐν τῷ μολυσμῷ τοῦ σώματος ἐμπεριεχομένοις οὐδὲν ἀκριβέστερον ἔχον αὐτῆς ἐστὶ τοῦ ἐν σώματι περιεχομένου.« ὅπερ εἰ μὲν περὶ ἑαυτοῦ λέγει πληθυντικῶς ἀντὶ ἐνικοῦ χρώμενος κατὰ τὸν ἑαυτοῦ δηλονότι κανόνα, ὅ καὶ τὸν Ἄριστοτέλη περὶ τῶν 80 νοητῶν οὐσιῶν οἶεται διαλεχθῆναι, ἔστω αὐτὸν διὰ τοὺς ἑαυτοῦ, εἰ οὕτω βούλοιο, μολυσμοὺς τὴν τριάδα μὴ δύνασθαι ἄλλως ἢ ἐν σώματι νοεῖν. εἰ δὲ περὶ πάντων οὕτω φρονεῖ, πλανᾶται ὡς εἴωθεν. οὐ γὰρ ὁ γε θεῖος Αὐγουστῖνος, οὐ τὴν δόξαν εἰ προτιμήσαιμι τῆς τοῦ συκοφάντου τούτου, οὐ σεμνόν τι ἐστὶ τῷ θεῷ ἐκείνῳ ἀνδρὶ, οὐκ ἐκεῖνος οὖν περὶ τῆς θείας 85 τριάδος διδάσκων ἐκ τοῦ τῶν διαστάσεων ἔχοντος ἐπιχειρεῖ, οὐ Γρηγόριος, οὐ Βασίλειος, οὐδένες ὅλως τῶν διδασκάλων, ἀλλ' ἐκ τῆς προόδου τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀγάπης τῶν ἐν τῆ ἡμετέρα εὐρισκομένων ψυχῆ. ὁ οὐκ ἂν V 117 ἐποίησαν, εἰ, ὡς ὁ ἐναντίος φησί, τὸ ἐν σώματι ἔχοντος ἀκριβέστερον τὴν θείαν ἠδύνατο παριστάναι τριάδα. ὁ τε ἱερὸς Θωμᾶς ἐν τῷ περὶ Πίστεως 40 παραδιδούς, τίνα τις τρόπον ἀπολογοῖτο πρὸς ἀπίστους περὶ τῆς θείας τριάδος, σῶμα καὶ τὰς διαστάσεις ἐγκρίνει μὲν καὶ λαμβάνει, ἀλλ' οὖν οὐδὲν φησὶν εἶναι ἐπιτηδειότερον πρὸς τὸ σαφηνίσαι τοῖς ἀπίστοις τὸ τριάδος

substantia, quod exclusa materia dicitur.« His ita positis respondeo corpus, de quo loquimur, indicare compositionem, utpote quod tribus dimensionibus constet, longitudine, latitudine, profunditate, aut ut quod tribus dimensibile sit, quamquam ut forma simplex esse intellegatur. »Corpus, 6 inquit, ut quantum et in praedicamento positum quantitatis, in quo nulla materia sit et tamen contineat tres dimensiones, unitas sine ulla compositione est.« Hominem dialecticum! Quod impossibile est, pro possibili accipit. Partes enim definitionis in quavis re pro materia habentur, idque est corpus, si corpus, quod definitur, est, licet et exclusa materia corpus 10 accipi potest altero modo, sed id non ex dimensionibus est ut ne homo quidem ex animali et bipede, quae scriptura, quam modo proposui, Aristotelis declarantur.

Sed hic non advertens, quid ille auctor de his rebus scripserit, a credit dimensiones in corpore nullam omnino facere compositionem, 15 nec potuit cogitare quodlibet corpus fore nobilius intellectu humano suo iudicio, quoniam triplex illa dimensio in corpore tantum est, cui vim cognoscendi trinitatem divinam ipse attribuit. Fuerunt ergo ipsi quidem infimae creaturae magis ad imaginem dei quam homo et reliquae praestantiores. Quod insania est. Quod autem affert: corpus, in quantum habet 20 tres dimensiones, unitas sine compositione subsistit sicut deus in tribus personis, non solum cognatum praecedenti eius opinioni est, sed etiam a philosophiae ratione alienum, quamquam suae scholae aptissimum. Nihil enim nisi substantia subsistere potest. Corpus autem, de quo loquimur, non substantia, sed quantitas est, proindeque accidens, quoniam praedicamen- 25 tum quantitatis inter praedicamenta accidentis enumeratum est.

Postremo licet, inquit, in anima nostra nobilior similitudo trinitatis a inveniatur, tamen »nobis, qui in sordibus corporum includimur, nullum expressius vestigium est, quam quod in corpore continetur.« Quod si de se ipso dicit numero utens plurali pro singulari, sed sua regula, qua et Aristotelem locutum de intellegentiis putat, ita sit, ut ipse propter suas, si ita vult, 30 sordes trinitatem nisi in corpore cognoscere nequeat. Sed si de omnibus hominibus ita sentit, vehementer errat, ut solet. Non enim divus Augustinus, cuius iudicium si gravius iudicio adversarii dicam, non digne agam cum viro illo divino, cum explicare articulum trinitatis nobis studeat, 35 a vestigio dimensionum accipit argumentum, sed a processione verbi et amoris in nostra anima positi. Quod non ita ageret, si, ut adversarius indicat, vestigium in corpore expressius commodiusque ad cognoscendam trinitatem contineretur. Non divus Thomas in tractatu de ratione fidei docens, quem ad modum respondendum sit infidelibus de fidei ratione,

9 δύναται scripsi δύνασθαι V

2 cf. Georg. Trap. Comparationes II. 4. | 26 Georg. Trap. Comparationes II. 4. | 40 cf. Thom. Aq. De Veritate quaest. 10. de mente art. 7.

μυστήριον τῶν ἐν τῇ ἡμετέρα εὐρισκομένων ψυχῇ. οὐχ οἱ λοιποὶ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι παντός καταφρονήσαντες σώματος ἦτοι ἐκ τῆς ψυχῆς ἢ ἐξ ἄλλων τινῶν ὁμοίων παράδειγμα λαμβάνοντες περὶ τῆς τριάδος διδάσκουσι, καὶ τοῦτο εἰκότως. μᾶλλον γὰρ ἡμῖν ἐγνωσται ἢ ἐν τῇ ἡμετέρα ψυχῇ εἰκῶν ἢ αἱ διαστάσεις. καὶ πλείω δηλοῖ ὁμοιότητα καὶ τῆς ἀληθείας 5 ἐγγυτέρω ἢ ἐν ἡμῖν τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀγάπης προβολὴ κατανοουμένη. αἱ δὲ διαστάσεις στοχασμῶ καὶ ἐπινοίᾳ τινὶ νοοῦνται. εἰ γὰρ καὶ ὁ φησιν αὐτῷ συγχωρηθεῖν τὴν μὲν γραμμὴν μὴ παράγεσθαι ὑπὸ τινος, τὴν δ' ἐπιφάνειαν καὶ τὸ βάθος παράγεσθαι, δύναίτο μὲν ἂν τούτῳ τῷ ἴχνει γινώσκεισθαι ἀπαράγωγον μὲν εἶναι τὰ ἐν ἐκείνων, παρηγμένα δὲ τὰ ἄλλα δύο. 10 ποῖα δὲ τις ἂν εἴη ἡ παραγωγὴ ἐκείνη, γνωσθῆναι οὐ δύναται. τῇ γε μὴν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὁμοιότητι γινώσκεται τὴν μὲν τοῦ υἱοῦ πρόοδον κατὰ τὸν τοῦ λόγου, τὴν δὲ τοῦ πνεύματος κατὰ τὸν τῆς ἀγάπης εἶναι τρόπον. οὐχὶ οὖν αἱ τοῦ σώματος διαστάσεις ἀκριβέστερον ἡμᾶς ἐπὶ τὴν τῆς τριάδος ἄγουσι γνῶσιν ἢ ἡ ἐκ τῆς ψυχῆς τῆς ἡμετέρας λαμβανομένη ὅποια οὖν αὕτη 15 εἰκῶν, οὔτε μὴν μολυσμῶ σώματος ἐμβαπτίζεσθαι οἴητέον τὸν ἡμέτερον νοῦν τὰς νοητὰς θεωροῦντα οὐσίας καὶ τῷ ἀθανάτῳ ὡς ἐφικτὸν ὁμοιούμενον. καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

Κεφ. ιθ' Ἐνασκευὴ πλειόνων ἐπιχειρημάτων τοῦ κατηγοροῦ, δι' ὧν πειρᾶται δεικνύναι τὸν Ἀριστοτέλη τὴν τριάδα κατανενοημένα. 20

19,1 Ὁ δὲ γε κατήγορος περαιτέρω προῖων καὶ ἄλλα προστίθησιν ἀτοπώτερα ἑτέρου κεφαλαίου ἀρχόμενος καὶ δεικνύναι τὸν Ἀριστοτέλην ἐπιχειρεῖ ἐκ τῶν περὶ τὸ σῶμα γνῶναι τὴν θεῖαν τριάδα. λέγειν γὰρ φησὶ τὸν Ἀριστοτέλη ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τελευτὴν τὸν ἀριθμὸν ἔχειν τοῦ V 117^ο παντός, ταῦτα δὲ τὸν τῆς τριάδος. καὶ ἐπεὶ τὸ τριάδος ὄνομα μετὰ τοῦ 25 ἄρθρου προφέρει, τὴν θεῖαν τριάδα σημαίνει, ἥτις ἐστὶν ὁ θεός. ἄλλως γὰρ ἂν εἴη τις ἄλλη ὑπερκειμένη τριάς, ὅπερ οὐδὲ πλάσαι δυνατόν. τοῦτό τε φησὶ τὸ ἐπιχείρημα τοσοῦτον δύνασθαι, ὡς καὶ ἑαυτῷ καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἱκανὸν εἶναι πρὸς ἀπόδειξιν τῶν προκειμένων. λέγεσθαι δὲ φησὶ καὶ ταῦτα ὑπ' Ἀριστοτέλους τοὺς ἀνθρώπους παρὰ τῆς φύσεως εἰληφότας 30 ὡσπερ νόμους ἐκείνης καὶ πρὸς τὰς ἀγιστείας τῶν θεῶν τῷ ἀριθμῷ χρῆσθαι τούτῳ καὶ τὰς προσηγορίας τοῦτον τὸν τρόπον ἀποδιδόναι τὰ δύο ἄμφω λέγοντας καὶ τοὺς δύο ἀμφοτέρους, πάντας δὲ μὴ λέγειν, ἀλλὰ κατὰ τῶν τριῶν ταύτην τὴν κατηγορίαν λέγοντας πρῶτον. ἐξ ὧν οὕτως ἐπιχειρεῖν δοκεῖ βούλεσθαι· πρὸς ὃ φύσει ἀγόμεθα καὶ μάλιστα ἐν ταῖς 35 ἀγιστεῖαις, τοῦτο καὶ τοῦ θεοῦ πηγάζει καὶ εἰς ἐκεῖνον ἀνάγεσθαι δεῖ, εἴ γε πᾶν τὸ κοινῇ τῇ φύσει ἐνὸν ἀπὸ τῆς πρώτης αἰτίας πρόβεισιν. ὃ τοίνυν ἐν ἀγιστεῖαις αὕτῃ ἢ φύσις ποιητέον διδάσκει, τοῦτο τῇ θεῖα φύσει ἀποδοτέον. ἔτι ἐπεὶ πάντες ἀνθρώποι φύσει πρὸς τὴν τριάδος ἄγονται γνῶσιν, ἔπεται τὸ τὸν τῆς τριάδος λόγον λόγον εἶναι φυσικόν, καὶ διὰ τοῦτο τριάδα 40 ἐν τῷ θεῷ εἶναι θετέον. ἢ γὰρ ἄγουσα φύσις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ὁ τῆς

corpus dimensionesque probat et petit, sed: »Nullum est, inquit, medium aptius ad declarandum infidelibus trinitatem, quam ea, quae in nostra anima reperiuntur.« Non ceteri sancti, qui exemplum aut ab anima aut a nonnullis aliis rebus spreto corpore acceperunt, et recte illi quidem. Notior enim
 5 nobis est imago posita in anima nostra quam dimensiones. Et verius suggerit similitudinis rationem, quoniam quisque nostrum in se ipse experitur verbum amoremve inspiratum. Dimensiones vero coniectura quadam intellegit. Iam si adversario concedatur lineam esse improductam, superficiem autem et profunditatem esse productam, cognosci quidem hoc
 10 vestigio potest unum esse improductum, duo autem producta. Sed quae nam productio sit, cognosci non potest. At animae nostrae argumento cognoscitur productionem filii esse modo verbi, spiritus sancti modo amoris. Non ergo dimensiones corporis certius nos ad trinitatis cognitionem ducent quam animae distincta eademque unita ratio, nec sordibus immergi intel-
 15 lectus humanus existimandus est, dum intellegentiis iungitur et deo immortalis assimilatur.

Cap. XIX. Solutio eorum, quae adversarius collegit ad ostendendum Aristotelem cognovisse trinitatem ex creaturis, cum ex eius principiis contrarium probetur.

20 Sed quamvis finem capituli adversarius faciat, tamen propositi finem **19,1** nondum facit, verum procedens ulterius capite etiam quarto et quinto conatur Aristotelem corporis usu cognovisse trinitatem divinam ostendere. Scriptum esse ab Aristotele ait principium, ultimum et medium habere numerum universi, eaque ipsa trinitatis. »Quo in loco, cum trinitatis nomen,
 25 inquit, cum articulo possuisset dicens τῆς τριάδος, summam trinitatem significare voluit, quae deus est. Alioquin fuerit alia praecipua trinitatis ratio, quod ne fingi quidem potest.« Hoc argumentum tantam habere vim dicit, ut et sibi et ceteris recte sentientibus plene satisfacere possit. Dictum etiam ab eodem auctore refert homines quasi lege natura accepta vel ad
 80 caerimonias deorum hoc uti numero et appellationes hoc pacto accommodare, cum duo ambo dicamus et duos ambos aut utrosque, non omnes, sed de tribus hac appellatione primum utamur. Ex quibus arguere sic velle videtur: ad quod impellimur a natura et maxime in sacrificandi ratione, id et profluit a deo et referendum ad deum est, cum quodcumque in
 85 natura communi contentum a prima impressum sit causa. Ergo quod in sacrificando servandum natura ipsa docuerit, id naturae divinae attribuendum est. Item cum homines omnes a natura impellantur ad sensum

21 cf. Georg. Trap. Comparationes II. 4.

φύσεως δημιουργός, ὅς ἐστιν ὁ θεός. καὶ ἐπεὶ πᾶσα αἰτία ἐμποιεῖ τῷ ἀποτελέσματι τὴν ἐαυτῆς ὁμοιότητα, τὰ δὲ φυσικά εἰσιν ἀποτελέσματα τοῦ θεοῦ, ἔπεται τὸ ἐν τῇ φύσει ἐνὸν κἂν τῷ θεῷ δεῖν ἐνεῖναι.

2 Πρὸς τὸ αὐτὸ δὲ φησι τείνειν καὶ τὰ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ Οὐρανοῦ περὶ τῶν νοητῶν οὐσιῶν ποτὲ μὲν ἐνικῶς, ποτὲ δὲ πληθυντικῶς ὑπ' 5 Ἀριστοτέλους λεγόμενα. »πρόσθεσ, φησί, καὶ ὅπερ ἐν τοῖς Προβλήμασι ζητεῖται, »διὰ τί λέγεται οὐποτε νυκτερινὸς βορέας τρίτον ἔκετο φέγγος. ἀποδίδωσι γάρ, φησίν, αἰτίαν ἐκεῖ τοῦ γε τοιούτου τὸ τελευτᾶν ἐν τρισὶ πάντα καὶ τὰ ἐλάχιστα ἐν τῇ πρώτῃ τριάδι.« »εἰ οὖν πάντα, φησίν οὗτος, τῇ τριάδι τελειοῦται — ὧ δ' ἕκαστον τελειοῦται, τοῦτ' ἔσχατον αὐτοῦ ἐστὶ 10 τέλος —, ἔπεται τὴν τριάδα εἶναι ἔσχατον τέλος καὶ τᾶγαθὸν τῶν ὄντων.« τὸ δὲ τοιοῦτον ἀγαθὸν ἐστὶν ὁ θεός. ὁ θεὸς ἄρα τριάς καὶ ἐνάς. ἐντεῦθεν

V118 καὶ τοῦτ' ἂν τις ῥᾶστα ἐπιγνοίῃ τὴν θείαν τριάδα αἰτίαν εἶναι ποιητικὴν πάντων τῶν ὄντων. ἡ γὰρ ἀρχὴ καὶ ἡ τελευτὴ καὶ τὸ μέσον ταῦτό εἰσι πράγματι, εἰ καὶ διαφέρει τῷ λόγῳ, ὡς ἐν τῇ φύσει καὶ οἰαδήποτε τέχνη 15 φανερώς δείκνυται. τὸ γὰρ ποιητικὸν καὶ εἰδικὸν τε καὶ τελικὸν εἰς ταῦτό συμπέπτειν Ἀριστοτέλους ἐστὶ δόξα. εἰ οὖν ἡ τριάς ἐστὶν »ἔσχατον τέλος τῶν ὄντων,« ὡς δέδεικται, καὶ ποιητικὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀνάγκη εἶναι τῶν ὄντων. οἷς πᾶσιν ἔπεται τὸ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ γνῶναι καὶ λατρεῦσαι τῇ θείᾳ τριάδι.« ταῦτα ἐκ μακρᾶς φλυαρίας ἐκείνου συνήγαγόν τε καὶ φύρδην 20 τε καὶ ἀτάκτως συγκεχυμένα εἰς εἶδος συλλογισμοῦ ἀνήγαγον στοχασάμενος τῆς ἐκείνου διανοίας. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοσοῦτον δύναται διαρθρῶσαι καὶ σαφῶς παραδοῦναι τὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ βούλημα. ἐπιχειρεῖ τοίνυν τὸν Ἀριστοτέλη ἀντὶ Ἑλληνοῦ καὶ ἀπίστου ἀπόστολον ἡμῖν παραδοῦναι τάναντιώτατα πᾶσι τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν διδασκάλοις διαβεβαιούμενος, οἷς πᾶσι δοκεῖ 25 οὐκ ἄλλως οὐδαμῶς ἢ μόνῃ τῇ ἱερᾷ πίστει τὴν θείαν τριάδα διαγινώσκεισθαι δύνασθαι. ἀλλὰ τὸ τοῦ Ἱερωνύμου πρὸς τὴν Παυλίαν κατὰ τῶν λεγόντων τὸν Βιργίλιον περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ θεοῦ ἱκανῶς διειλέχθαι. »παιδαριώδη ταῦτα καὶ τῶν ἐν θεάτροις παιγνίων ὁμοιώτατα εἶναι,« ὥσπερ εἰ ἄνευ τοῦ Μάρωνος οὐκ ἂν εἶημεν Χριστιανοί, καὶ πρὸς τοῦτον εἰπεῖν ἀρμόζει 30 παιδαριώδη τε εἶναι τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὥσπερ οὐκ ἀληθῆ, οὕτω καὶ ἐναντία εἶναι τῇ καθολικῇ πίστει.

3 Ἴν' οὖν μᾶλλον ἢ τοῦ ἀνθρώπου τουτουῖ περὶ τὰ τοιαῦτα ἕξις δειχθεῖη, πρῶτα μὲν τὰ περὶ τῆς θείας τριάδος πιστευόμενα ταῖς Ἀριστοτέλους ἀρχαῖς ἀπάδοντά τε καὶ ἐναντία εἶναι δείξομεν. ἔπειτα ψευδεῖς, ἄσυστά- 35 τους καὶ τὸ μηδὲν ὄντας, οὖς λόγους προάγει, φανερόν ποιήσομεν ἅπασιν, τὰς τε μαρτυρίας Ἀριστοτέλους, αἷς χρῆται, μηδὲν ὅλως ἀνυούσας πρὸς τὸ προκείμενον. τὸ γὰρ λοιπὸν τε καὶ τρίτον, δηλαδὴ τὸν Ἀριστοτέλη V118* μὴδ' ὑπονοῆσαι τι ὅλως περὶ τῆς θείας τριάδος ἀνωτέρω σεσαφήνισται, ὅπου μήτε φυσικῶ λόγῳ τὴν θείαν τριάδα νοεῖσθαι δύνασθαι καὶ πίστεως 40 ἐστερηῆσθαι τὸν Ἀριστοτέλη δέδεικται, ἥς ἄνευ καὶ αὐτὸς ὁ ἐναντίος ὁμολογεῖ μηδενὶ δυνατὴν εἶναι τὴν γνῶσιν ἐκείνης, μήτε ἀποκαλύψεως θείας ἀξιοθῆναι μήτ' ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς διδαχθῆναι τοῦτο γραφῆς. οὐδὲν γάρ

trinitatis, sequitur, ut ratio trinitatis naturalis ratio sit, proindeque trinitatem in deo esse putandum sit. Natura enim ipsa impellens nihil aliud est nisi naturae auctor ille et creator, qui deus est. Et cum omnis causa imprimat sui similitudinem in effectu, res autem naturalis sit dei effectus, sequitur, 5 ut, quod in hoc pateat, idem in deo esse intellegendum sit.

»Eodem tendunt et quae in primo libro de Caelo de supercaelestibus 2 substantiis modo plurali, modo singulari numero disseruntur. Hoc enim trinitatem dei declarat. Adde, quod in Problematibus quaeritur, »cur aquilo nocte ortus nunquam tertiam lucem excedat. Redditur enim causa, quod 10 omnia per terna perficiantur et, quae minima sunt, per primam trinitatem finem assequantur.« »Nam si omnia trinitate perficiuntur — quo autem unumquodque perficitur, finis ultimus est —, sequitur, ut trinitas sit ultimus finis et bonum ultimum rerum.« Sed tale bonum deus est. Ergo deus trinus et unus est. Hinc intellegi etiam facile potest trinitatem divinam causam 15 esse efficientem omnium rerum. Principium enim primum et finis idem re sunt, quamquam differant ratione, ut in natura et quavis arte manifestum est. Efficiens namque forma et finis coincidunt auctore Aristotele. Quodsi trinitas sit »finis ultimus rerum,« ut demonstratum est, principium quoque efficiens eandem esse necesse est. Ita fit, ut Aristoteles trinitatem 20 sanctam et cognoverit et coluerit.« Haec ex longa eius futilitate collegisse me fateor et nulla forma ratiocinandi ab eo exposita redegisse ad syllogismos, quem ad modum ipse argumentari velle mihi videbatur. Nam ipse quidem suum sensum ne exprimere quidem satis mihi videtur. Conatur igitur Aristotelem ex gentili et infideli apostolum facere, et quod peius 25 est, contra sententiam auctorum sanctorum, qui trinitatem non nisi ex fide posse cognosci arbitrantur. Ceterum quod Hieronymus scribens ad Paulinam dicit in illos, qui Vergilium de incarnatione filii dei locutum putarent: »Puerilia sunt haec et circulatorum ludo similia,« ac si sine Marone non possemus esse Christiani, idem aptissime dici potest in ad- 30 versarium nostrum puerilia ab eo scribi et ut minime vera, sic nullo pacto Christianae religioni utilia.

Atque ut latius doctrina hominis appareat, primum trinitatis divinae 3 rationem principiis Aristotelis esse absonam et contrariam ostendam. Mox rationes, quas hic attulerit, patefaciam falsas, leves, pueriles esse et aucto- 35 ritates, quas allegavit, minime, quo tendant, ab ipso intellegi. Nam tertium illud — Aristotelem dico ne suspicatum quidem fuisse trinitatis divinae rationem — declaratum iam est eo loco, ubi trinitatem cognosci naturali quidem ratione non posse ostendi et fide illum philosophum caruisse, sine qua ipse quoque adversarius fatetur nemini posse contingere hanc cognitionem, 40 nec vero revelatione dignatum aut a libris hoc didicisse Iudaeorum, quando ne adversarius quidem ipse vel peritorem fuisse Aristotelem Iudaeorum

7 Georg. Trap. Comparationes II. 5. (cf. Arist. Phys. β 2. 194 a, 31 sq.)
28 Hieron. Ep. 53, 7. (Migne P. lat. 22, 545 A.)

τούτων περὶ αὐτοῦ οὕτως διίσχυρίζεται, ἀλλὰ μόνη τῇ τῶν φυσικῶν ἐπιστήμη φησὶν εἰς τοῦτο αὐτὸν ἀφικέσθαι. φησὶν τοίνυν, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ Οὐρανοῦ Ἀριστοτέλης ἓνα οὐρανὸν εἶναι δεῖξαι βουλόμενος ὡς κοινήν τινα προλαμβάνει ἔννοιαν ἐν ἐκείνοις εἶναι δύνασθαι πλείω ἄτομα τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ὅπου τὸ εἶδος οὐ δύναται ἄλλως ἢ ἐν ὕλῃ ὑφίστασθαι, τὸ 5 δ' ἄνευ ὕλης εἶδος ἀδύνατον πλείοσιν ἀτόμοις κοινὸν εἶναι, ἅτε δὴ καθ' αὐτὸ ὑφιστάμενον. προστίθησι μέντοι, ὡς καὶ τὸ ἐν ὕλῃ εἶδος, εἰ ἐν ὅλῃ τῇ ὕλῃ ἐστίν, οὐδέποτε πλείω καθ' ἕκαστα τοῦ αὐτοῦ εἶδους δύνασθαι εἶναι. ὅθεν ἔπεται, ὡς εἰ ἡ θεία οὐσία καὶ αὐτὴ ἡ θεότης εἶη εἶδος καθ' αὐτὸ ὑφιστάμενον καὶ ἄϋλον, σὺδαμῶς πλείοσι προσώποις τῆς αὐτῆς φύσεως 10 δύνασθαι κοινωνεῖν κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ φιλοσόφου γνώμην.

4 Οὐδ' ἐστὶν εἰπεῖν, ὡς Ἀριστοτέλης περὶ τῆς κοινωνίας τῆς κατὰ διάκρισιν τῆς οὐσίας, ἀλλ' οὐ περὶ τῆς κατὰ τὴν οὐσίας ἐνότητος ἐννοεῖ. ἀδυνατώτερον γὰρ ἐστὶν Ἀριστοτέλει μίαν τῶν ἀριθμῶν οὐσίαν οὐκ ἐν ὕλῃ ὑφισταμένην κοινωνεῖν πλείοσιν ἀριθμῶν διακεκριμένοις, ἢ εἶδος ἄϋλον κοι- 15 νωνεῖν πλείοσιν ἀτόμοις μετὰ διακρίσεως τῆς οὐσίας, εἴ γε ἐν ἐκείνῳ μὲν δύο εἰσὶ τὰ μαχόμενα, δηλονότι ὑφιστάμενος εἶδος πλείοσι κοινὸν εἶναι καὶ ἐν τῷ ἀριθμῷ εἶναι ἐν τρισὶ πραγματικῶς διακεκριμένοις. ἐν τούτῳ δὲ μόνον ἐν τοῦτο μάχεται τὸ τὸ ὑφιστάμενον εἶδος κοινὸν εἶναι πλείοσιν. ἔτι ἐν τῷ λ' τῶν Μετὰ τὰ φυσικὰ πλείω εἶναι τὰ κινουντά φησι δεῖν, εἰ πλείους 20 εἰσὶν οὐρανοί, μηδὲ δύνασθαι διακρίνεσθαι ἀριθμῶν, εἰ μὴ ἔχοιεν ὕλην. εἰ οὖν πλείω εἰσὶ πρόσωπα ἐν τοῖς θεοῖς, μὴ ἀριθμῶν μὲν διακεκριμένα, τῆς αὐτῆς δὲ κοινωνοῦντα οὐσίας, ἔψεται τῇ τοῦ φιλοσόφου Ἀριστοτέλους γνώμῃ κατὰ τὴν ὕλην αὐτὰ ἀριθμῶν διακρίνεσθαι. ὅπερ ἄτοπον. οὔτε μὴν δύναται λέγεσθαι κατὰ τὰς ἀναφορὰς ἰδιότητος αὐτὰ διακρίνεσθαι. τοῦτο 25 V 119 γὰρ οὐκ Ἀριστοτέλους ἐστίν, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων δείκνυται. ἡ γὰρ τῶν τῆς αὐτῆς οὐσίας ἀτόμων διάκρισις ἐκ τῆς ὕλης ἐστίν. οὐτ' ἐστὶ δυνατόν κατ' Ἀριστοτέλην, ὡς ὑποκείμενόν τι κατὰ τὸ προσώπου εἶναι συνίστασθαι καὶ ὑφίστασθαι διὰ τῆς ἀναφορᾶς, ἥτις ἐλάχιστον ἐν τοῖς οὐσίαις ἐστίν. οὐτ' ἀμέσως ἐδράζεται ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ, ἀλλ' ἐπὶ ποσότητι καὶ ποιότητι καὶ τῷ 80 ποιεῖν, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικὰ φησιν, καὶ ταῖς τοῦ συμβεβηκότος κατηγορίας συναριθμεῖται. ἃ εἰ καὶ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων θεολόγων οὕτω λέγονται, ὡς τὸ ὑπὸ πίστεως κατεχόμενον μὴ περιέχειν ἀντίφασιν, ὅμως τοῦτο οὐκ ἀποδεικνύοντος ἐστίν, ἀλλὰ τὰ ἑαυτοῦ ἀσφαλιζομένου.

85

5 Ταῦτό τε τὸν Ἀριστοτέλη φρονῆσαι λέγεται ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν περὶ Ψυχῆς αἰτίαν εἶναι τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀτόμων, ἵνα τὸ εἶδος σώζοιτο, ἐπεὶ ἐν ἐνὶ ἀτόμῳ σωθῆναι οὐ δύναται. ἡ μέντοι τῆς πρώτης ἀϋλου οὐσίας φύσις σώζεσθαι ἐν ἐνὶ ἀτόμῳ δύναται. ὅθεν οὐχ ἔπεται τῇ τοῦ Ἀριστοτέλους δόξῃ τριάδα εἶναι ἐν ἐκείνῃ. πρόσθετες καὶ τὸ ἐν τῷ λ' τῶν Μετὰ 40 τὰ φυσικὰ δεικνύμενον τὸ τὴν πρώτην καὶ μίαν ἀρχὴν τελειωτάτην εἶναι καὶ τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἰκανήν. εἰ γὰρ ἐκείνη ἀρκεῖ πρὸς τὸ τὰ περὶ θεοῦ λεγόμενα πάντα σώζειν, μάτην εἰσάγοι ἂν τις πλείους, ὡς ἐν τῷ α' τῶν

libris vel divinitus revelatum sibi habuisse trinitatis intellectum contendit, sed una rerum naturalium scientia id factum autumat. Ergo cum primo de Caelo Aristoteles mundi unitatem investigaret, accepit velut pronuntiatum quoddam sive proloquium, ut forma, quae non nisi in materia esse potest, 5 communicari pluribus speciei eiusdem individuis possit, forma autem, quae in materia non est, communicari non possit, utpote quae per se ipsa subsistat. Sed adiicit, ut, si forma in tota materia est, communicari cum pluribus non possit. Ex quo intellegi potest, ut, si divina essentia et deitas ipsa sit forma per se subsistens nec in materia posita, nullo modo pluribus 10 naturae eiusdem personis communicari possit, eius quidem ipsius philosophi sententia.

Nec dici potest Aristotelem hoc de communicatione cum distinctione 4 substantiae, non de communicatione cum unitate essentiae cogitasse. Impossibilius enim Aristoteli est unam essentiam numero non in materia 15 positam communicari pluribus numero distinctis, quam formam non in materia positam communicari pluribus individuis cum distinctione substantiae, quippe cum in illo duo repugnent, scilicet formam subsistentem communicari pluribus et unum numero esse in tribus realiter distinctis. In hoc autem unum tantum illud obsistat formam subsistentem communi- 20 cari pluribus. Item duodecimo Metaphysicae plures fore motores arbitratur, si plures sint mundi, nec posse distingui numero, nisi materiam habeant. Quodsi plures personae distinctae numero sunt in divinis convenientes in natura una, sequitur iudicio eius philosophi, ut distinguantur numero per materiam. Quod absurdum est. Nec dici potest < eas > distingui per proprie- 25 tates relativas. Hoc enim non Aristotelis est, ut ex iis, quae modo exposui, patet. Distinctio enim individuorum eiusdem naturae per materiam est. Nec possibile apud Aristotelem habetur, ut suppositum constituatur in esse personali subsistatque nobilissimum per relationem, quae minimae entitatis est. Nec fundatur immediate in substantia, sed in quantitate, qualitate et 80 actione, ut auctor ipse in quinto Metaphysicae est, et inter praedicamenta accidentis enumeratur. Quae etsi a nostris theologis ita exponuntur, ut, quod fide tenemus, non implicet sibi contradictionem, tamen hoc tuentis est sua, non monstrantis.

Et Aristotelem itidem sensisse dicitur etiam secundo de Anima cau- 85 sam esse multiplicationis individuorum, ut species conservetur, cum in uno individuo conservari nequeat. At natura primae substantiae abstractae conservari in uno supposito potest. Ergo auctore Aristotele trinitatem in illa esse non necesse est. Addo etiam, quod in duodecimo Metaphysicae demonstratum est principium primum et unum esse plene perfectum et 40 sua ipsum ratione sufficiens. Nam si ipsum sufficit unum ad omnia tuenda,

24 < eas > supplevi ex Graeco

20 cf. Arist. Metaph. λ 8. 1074 a, 31—38. De Caelo α 8. 9. 276 a—277 b.

Φυσικῶν λέγεται μάτην ἀπείρους εἶναι τὰς τῶν ὄντων ἀρχάς, εἰ τρεῖς εἰσιν ἱκαναί. καὶ ἐπεὶ ἡ γένεσις εἶδος κινήσεως καὶ τὸ νοοῦν τὸ αὐτὸ ἐστὶ τῶ νοουμένῳ ἐν ταῖς ἀύλοις οὐσίαις, οὐδεμία δὲ κίνησις ἐν τῷ πρώτῳ κινουῦντι δύναται εἶναι ἀύλος τε οὐσία τοῦτό ἐστιν, οὐδὲν ἂν ὄλως εἶη, ᾧ ἂν ἀναγκασθεῖη Ἀριστοτέλης τριάδα δοξάζειν ἢ διὰ τὴν τοῦ υἱοῦ γέννησιν ἢ διὰ 5 τὴν τοῦ λόγου πρόοδον. οὐδαμῶς οὖν ὁ τῆς ἱερᾶς καὶ θείας τριάδος λόγος ταῖς Ἀριστοτελικάϊς ἀρχαῖς ἔπεται, ἀλλὰ καὶ πᾶν τούναντίον αὐταῖς μάχεται καὶ πρὸς ὑψηλοτέραν ἀποκαλύψεως θείας διδασκαλίαν ἀναφέρεται. ἅπερ εἰ ὁ ἐναντίος ἤδει, οὐκ ἂν τοσαῦτα συμφορήσας εἰκῆ ἀπελήρησεν.

ⓐ Ἀλλ' ἐπὶ τὰ ἐπιχειρήματα, οἷς τοῦτο πειρᾶται δεικνύναι, ἰτέον. πρὸς 10
 V 119^v τὸ πρῶτον οὖν τὸ ἐκ τοῦ πρώτου τῶν περὶ Οὐρανοῦ εἰλημμένον οὐ συνεῖ-
 ναί φημι αὐτὸν τῶν ἐκεῖ λεγομένων ὑπ' Ἀριστοτέλους. οἱ γὰρ ἐξηγηταὶ
 αὐτοῦ πάντες ὁμοίως εἶτε Ἕλληνες εἶτε Χριστιανοὶ τὴν θρησκείαν, ὧν τὸ
 ἀξίωμα οὐδ' ὅσον εἰπεῖν τουτουῖ μεῖζον, οὐχ οὕτω τὰ ῥήματα ἐξηγοῦνται
 ἐκεῖνα. καὶ ἵνα τοὺς Χριστιανούς καὶ τούτων μάλιστα, ὅσοι περὶ πλείστου 15
 πεποίηται τοῖς Ἀριστοτέλους λόγοις τὰ ἡμέτερα βεβαιουῦσθαι, εἰς μαρτυ-
 ρίαν καλέσωμεν. Θωμᾶς ὁ ἐξ Ἀκυῖνου ἐν τῷ τῶν Ἀποφάσεων πρώτῳ·
 »οὐχὶ τριάδα προσώπων ἐν θεῷ Ἀριστοτέλη τιθέναι τούτοις τοῖς λόγοις
 βούλεσθαί φησιν, ἀλλ' ἐπεὶ ἐν παντὶ δημιουργήματι ἐν τριάδι ἡ τελειότης,
 ἀρχῆ ἢ δηλονότι, μέσῳ καὶ τέλει εἶναι φαίνεται, διὰ τοῦτο τοὺς ἀρχαίους 20
 αὐτὸν ἐν ταῖς τῶν θεῶν ἀγιστεῖαις παραλαβεῖν.« τὸ αὐτὸ δὲ ὁ αὐτὸς οὗτος
 διδάσκαλος κἀν τῷ πρώτῳ τῶν Ἐπιτομῶν βιβλίῳ, τμήματι τριακοστῷ δευτέ-
 ρῳ, ζητήματι πρώτῳ φησίν. ἔτι δὲ καὶ Ἀλβέρτος ὁ Μέγας ἐν τῇ εἰς τὸ
 περὶ Οὐρανοῦ ἐξηγήσει, κεφαλαίῳ δευτέρῳ· »ὁ ἀριθμὸς, φησίν, οὗτος ἐν-
 ταῦθα τὴν τῶν φυσικῶν τριάδα σημαίνει.« »δι' ὃ Πυθαγόρας τούτῳ τῷ 25
 ἀριθμῷ τοὺς θεοὺς τιμᾶν δεῖν διὰ τῶν φυσικῶν ἐνόμισεν« »τῷ τὴν αὐτοῦ
 ἐνέργειαν ἐν τοῖς φυσικοῖς φαίνεσθαι ὡς ἂν διὰ τούτου τελειούμενοις.«
 οὕτω δὲ καὶ πάντες οἱ λοιποὶ τῶν ἐξηγητῶν τὰ ῥήματα ἐξέλαβον ταῦτα,
 μὴ τὴν θείαν τριάδα νενοηκέναί τὸν Ἀριστοτέλη διῆσχυριζόμενοι, ἀλλὰ τὴν
 ἐν τοῖς φυσικοῖς μόνον ἐνοῦσαν τριάδα, ὧν ἡ τελειότης ἐν τριάδι συμπλη- 30
 ροῦται, ἀρχῆ φημι, μέσῳ καὶ τέλει. ἡ δὲ τοῦ ἄρθρου προσθήκη, ἐν οἷς
 φησιν Ἀριστοτέλης τὸν λόγον τὸν τῆς τριάδος, οὐ τὸ ἄκρον καὶ ἐξαίρετον,
 ὡς ὁ κατήγορος οἶεται, παρίστησιν. ἡ γὰρ τοῦ ἄρθρου χρῆσις ποτὲ μὲν
 τὸν ἐκάστου λόγον καὶ τὸ εἶδος σημαίνει, οὐχ ἢ τὸ δέ τι καὶ ἄτομόν ἐστιν,
 ἀλλ' ἢ καθ' ὅλου καὶ τῷ εἰδικῷ λόγῳ, ἐν ᾧ πάντα τὰ ὑποκείμενα κοινω- 35
 νοῦσιν ἀλλήλοις, οἷον βουλόμενος εἰπεῖν ἄνθρωπον, ἐν ᾧ πάντες ἀλλήλοις
 συνίασιν ἄνθρωποι, οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου
 V 120 προσθήκης ἂν φαίην, τὸν δὲ κατὰ μέρος οὐ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἄνθρωπόν
 τινα εἶποιμι. ποτὲ δὲ πρὸς τι τῶν ὑπ' ἐκείνου, μετ' οὗ διαλέγομαι, ἐγνωσ-
 μένων ἢ τούτου χρῆσις παραλαμβάνεται, ὡσπερ μαθηταὶ πρὸς ἀλλήλους 40

22 τριακοστῷ *correxí sec. versionem Lat.* εἰκοστῷ V

18 Thom. Aq. In Sent. Petr. Lomb. I. dist. 3. quaest. 1. art. 4. | 21 cf. Thom. Aq. Summa theol. I. quaest. 32. art. 1. | 24 Albert. Magn. De Caelo et Mundo I. tr. 1. c. 2.